

Volg de ster

Wijze mannen zoeken een koningskind

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Regenboogkerk Hilversum

Schriftlezing Oude Testament: Numeri 24: 15-17

Schriftlezing Brieven: Openbaring 22: 16

Schriftlezing Evangelie: Mattheüs 2: 1-12

De aanbidding van de koningen, mozaïek San Apollinare Nuovo, Ravenna Italië, 556-569

Inleiding

Epifanie betekent verschijning. De heerlijkheid van God verschijnt, onafhankelijk van het succes of het falen van mensen. Het verhaal gaat dat Balak, de koning van Moab, helemaal niet blij was toen het volk Israël op weg naar het hun beloofde land door zijn land trok. Hij huurde de profeet Bileam in om Israël te vervloeken. Maar dat kón Bileam niet en of hij wilde of niet, hij moest Israël zegenen. Jezus is de blinkende morgenster. Zijn opgang is een teken van zegen, onafhankelijk van ons succes of falen.

Prediking

Gemeente van Christus,

wat vond u als kind van het verhaal van de aanbidding van het Christuskind door de drie koningen? Misschien heb je zelf wel eens voor koning gespeeld in een kerstspel op school. Niet altijd een pretje voor ieder kind, zo'n rolletje. Ik weet van een kind dat door de zenuwen volkomen de kluts kwijt was en zijn tekst verhaspelde. Maar de juf zat in de coulissen en fluisterde heel lief en bemoedigend: 'Begin gewoon opnieuw...' waarmee zij ten diepste die avond voor dit kind in een paar woorden het hele kerstevangelie verkondigde. Als je alles hebt verprutst... Begin gewoon opnieuw.

De drie koningen zijn misschien wel de meest geschikte figuren in de hele bijbel voor rollenspelen. In allerlei tijden en op allerlei manieren zijn zij daartoe door heel verschillende opdrachtgevers gebruikt. Hun afbeeldingen zijn te vinden in de catacomben, in byzantijnse mozaïeken, in fresco's, in schilderijen, in vorstenspiegels en op kleuterscholen. De drie koningen zijn beeld dragers bij uitstek voor de verering van het Kind van Bethlehem. Niemand is te belangrijk om in de huid van de drie koningen te kruipen en te knielen voor de Zoon van God.

Die drie koningen, zij gaven, wat mij betreft, allure aan het verhaal, met hun prachtige namen, Caspar, Melchior en Balthasar, die ik pas later leerde kennen. Omdat die namen niet in de bijbel stonden werden die namen als bijgeloof beschouwd, en hoorden ze er eigenlijk niet bij. We bleven natuurlijk wel protestanten. En toch... aan het verhaal dat juist het rijke op de knieën ging voor het arme, was een bijzondere boodschap verbonden, die aan de geboorte van Jezus een inhoud gaf, die mij als kind al raakte. En dat is eigenlijk ook altijd zo gebleven. Wanneer het eenvoudige en pure, ondanks alles, door de wereld wordt geëerd, is een revolutionaire kernboodschap van iedere godsdienst die niet bij de status quo van de kloof tussen arm en rijk stil wil blijven staan.

Dat er bevrijding uitgaat van de eerbiedige aandacht voor het kwetsbare in het Godsgeheim is voor bevrijders door de eeuwen heen een bron van inspiratie en een opdracht geweest. Dit geheim is begrepen door Franciscus van Assisi, die geldt als de uitvinder van de kerststal en die gewone mensen letterlijk een rol een daarmee een plaats gaf in het geboorteverhaal van Jezus.

Het is begrepen door Martin Luther King, die durfde dromen, als een Jozef, van engelen die de weg wezen en van de opdracht van God het systeem van onderdrukking door de wrede tiran van het racisme af te breken tot in z'n fundamenten.

In midden Europa bestaat de oude traditie om als de drie koningen verklede kinderen op 6 januari lang de huizen te gaan als zogenaamde 'Sternsinger'. C + M + B en het jaartal wordt dan met krijt op een balk boven de deur geschreven wanneer een gift wordt ontvangen voor een goed doel. Je ziet het nog steeds, bijvoorbeeld in Zuid Duitsland en Oostenrijk. De beginletters van de namen Caspar, Melchior Balthasar, werden later begrepen als *Christus Mansionem Benicat*, 'Christus zegene dit huis'. Bewoners zijn er blij mee wanneer dat boven de deur staat en laten het graag maandenlang staan.

Maar ooit waren de wijzen geen koningen. Evangelist Matteüs denkt niet aan koningen, maar aan zieners, sterrenwiggelaars, Oosterse 'magiërs', kortom een soort heidense uitleggers van tekenen in de hemel waaraan je de wil van de goden kon aflezen. Pas eeuwen later, als het christendom aan de macht gekomen is in het Romeinse Rijk, dan worden de wijzen met hun geschenken steeds koninklijker en steeds mooier versierd op afbeeldingen, bijvoorbeeld in de Byzantijnse mozaïeken bij Ravenna in Italië. Tenslotte worden zij voorbeelden van en voor vorsten. De wijzen worden zelf vorsten, die niet alleen hun macht ondergeschikt maken aan het Christuskind, maar daarmee ook de mogelijkheid bieden om de legitimering van die wereldlijke macht te gaan baseren op de wil van God. Dat is een gevaarlijke wending als het gaat om de inhoud van de verkondiging van Christus.¹ De, als het om geweld gaat, machteloze gekruisigde, wordt uiteindelijk, naar mijn mening op tragische wijze, een dekmantel voor de macht van de keizer. Het kruis dat ooit een martelwerktuig was, wordt een teken van overwinning in de strijd om de wereldlijke macht. Nog een stap verder gaat het als zelfs de drie toen bekende continenten: Azië, Europa en Afrika worden terug geprojecteerd in de drie wijzen, oud, jong en zwart.

Maar Jezus is de stralende morgenster als teken van Gods Koninkrijk van vrede en van recht. Dit is de vervulling van de profetie, in het besef van Israël ongewild uitgesproken door een heidense profeet in een ver verleden. In Openbaring 2,28 wordt aangehaakt bij dit woord. Daar staat:

Wie overwint en mij navolgt tot het einde, zal ik macht geven over alle volken.²

Maar die macht is geen wereldlijke macht. Het gaat hier niet over het recht van de keizer en over geweld en over dwingen. Nog minder gaat het over de machthebbers van onze tijd met hun korte termijn denken in termen van eigenbelang. De macht van het Kind van Bethlehem is de macht van de gevende naastenliefde. Die zal in het eind overwinnen. Die geeft zin aan de levens van kwetsbare mensen. Deze interpretatie geeft ons de sleutel in handen om te begrijpen waar het ten diepste om gaat, ook in Anno Domini 2020. We hebben het gehoord:

'Ik, Jezus, heb mijn engel gestuurd om jullie deze dingen bekend te maken voor de gemeenten. Ik ben de telg van David, zijn nakomeling, de stralende morgenster.'³

'Volg de ster,' dat was ons thema gedurende de tijd van Advent en Kerst die achter ons ligt. Dit is de ster waarom het gaat. Deze ster verdient onze navolging. Maar hoe komen we die, ook in het nieuwe jaar, op het spoor?

Iedereen die goed leest ziet dat er in de vier evangeliën vier verschillende prologen vooraf gaan aan het optreden van de volwassen Jezus. Een proloog is zoiets als een voorwoord of een inleiding. In een kleine vertelling wordt de essentie van datgene waar het boek over gaat, eigenlijk al verteld. Dat was, niet alleen in de Oudheid, maar eigenlijk nog altijd heel gebruikelijk. Als het dan gaat over een persoon, werd vaak iets bijzonders verteld samenhangend met de geboorte, waaruit al bleek hoe speciaal dit leven zou zijn.

¹ MacGregor, N. and E. Langmuir, *Seeing Salvation. Images of Christ in Art*, London 2000, 28-33.

² Openbaring 2,28.

³ Openbaring 22,16.

Het Marcusevangelie begint direct met het optreden van Johannes de Doper en geeft daaraan de functie van proloog. Marcus heeft het kortste en waarschijnlijk oudste evangelie geschreven.

Het Johannesevangelie, het vierde en jongste evangelie, interpreteert Jezus als het Woord Gods, het scheppingsbeginsel eigenlijk dat te midden van de mensen herkenbaar is geworden. Eigenlijk is dat een pleidooi voor wat we noemen immanentie. God wordt te midden van zijn eigen schepping gevonden. Anderen gaan nog verder en stellen, dat God in zijn eigen schepping is opgegaan, of zelfs, dat God samenvalt met zijn eigen scheppingswerk. Dergelijke gedachten vinden we uitgewerkt bij Baruch Spinoza.⁴

In het Lucasevangelie wordt de proloog gevormd door het klassieke kerstverhaal. Bij Lucas staat Maria centraal. Zij is voor Lucas het beeld van de kerk. Aan haar is het dat de geboorte van Jezus door de engel Gabriël wordt aangekondigd. Verder is er de ontmoeting van Maria met Elisabeth de moeder van Johannes de Doper, de tocht naar Bethlehem, de geboorte, de engelenzang en de herders.

Maar dan is er nóg een verhaal. Het gaat daar ten eerste en ten diepste om Israël, maar niet op zichzelf. Dit Israël wordt door God gesteld tot heil van de volken. Dat is de proloog van Matteüs. Opnieuw lezen we vanuit een heel ander perspectief. De evangelist Matteüs wil laten zien dat de hoogste wijsheid van de heidenen tenslotte, wanneer zij zich werkelijk open stellen, hen zal leiden tot de messias, zo lang door Israël verwacht, en zal doen neerknielen voor het heil van God, in Jezus geopenbaard.

Wij zijn er aan gewend dat deze vier perspectieven, deze vier prologen, in één vertelling naadloos worden geharmoniseerd, dat wil zeggen: aan elkaar geplakt. Maar zodoende strijken wij de plooiën glad op een manier die afbreuk doet aan de betekenis. Dat is jammer want zodoende valt het volle reliëf van de bijbel weg. Ook gaan wij op deze manier vergeten dat er reeds binnen de Schrift ruimte is voor verschillende interpretaties van de betekenis van Jezus. Sterker nog, het kan niet anders dan dat iedere lezer een eigen vertaalslag maakt. Juist dan gaat Gods Woord spreken. Juist dan kan de boodschap landen. Juist dan wordt het Koninkrijk Gods gebouwd.

Epifanie was oorspronkelijk in de kerk het grote feest van deze tijd. Kerstfeest was niet meer dan de bekroning van Advent en de overgang naar het eigenlijke feest. Kerst was dus het voorafje van Epifanie, wat in het Grieks betekent: verschijning.⁵ Mensen worden het goddelijke gewaar. Teken van een andere werkelijkheid, of andere perspectieven op die werkelijkheid worden inzichtelijk. De heerlijkheid van God verschijnt aan de mensen in Christus. Drie belangrijke bijbelverhalen horen daarbij: De verering van het Christuskind door de wijzen uit het Oosten; de doop van Jezus in de Jordaan en het eerste teken van Jezus tijdens de Bruiloft te Kana, water wordt wijn.

Wij hebben uit Matteüs gelezen over de ‘magiërs’ die zich neerwierpen voor het Christuskind en in hem God eer bewezen. In de christelijke traditie zijn dit drie koningen geworden. Het zijn er drie, omdat er drie geschenken waren. We weten niet precies waarom, maar al gauw was het: goud als voor een koning, wierook als voor een god, en mirre, als voor een dode. In miniatuur wordt dus ook hier het evangelie samengevat. In de vertaling van het Nederlands Bijbel Genootschap uit 1951 gaat het om ‘wijzen’ uit het Oosten. Maar eigenlijk staat er ‘magoi’, dat zijn sterrenwiggelaars, de uit de stand van de sterrenhemel de wil van de goden aflezen.

Het grote verhaal waar Matteüs aan denkt in dit verband, is dat van de Oosterse ziener Bileam, die in opdracht van Balak de koning van Moab, een landstreek in het huidige Jordanië, het volk Israël moest vervloeken. Maar Bileam kon het niet.

⁴ Pan-entheïsme.

⁵ Van het Griekse werkwoord ‘epifainoo’, verschijnen.

God verhinderde Bileam om de vloek uit te spreken en gaf hem een zegenspreuk in de mond. Dat maakte koning Balak van Moab razend. Maar of hij hoog of laag sprong, Bileam zegende Israël. Hij zegende Israël tot drie maal toe.⁶ De Joodse historicus Philo noemt in zijn boek over Mozes, Bileam een 'magos', dat is dezelfde term die Matteüs, maar dan in het meervoud 'magoi', gebruikt. Bileam had twee dienaren bij zich, dus net als in de christelijke traditie, waren ze met z'n drieën.⁷ Hij sprak van een grote toekomst voor Israël en van een ster die opkwam uit Jacob en een scepter uit Israël. In andere woorden, een boosaardige koning wilde een buitenlandse magiër in dienst nemen om zijn vijand te vernietigen. Maar de magiër bewees juist eer aan die vijand, daartoe door God bewogen. Hoort u de parallel van het verhaal van Bileam en Balak doorklinken in de Wijzen uit het Oosten en hun contact met Herodes?⁸

Een ander groot verhaal waardoor Matteüs zich ongetwijfeld heeft laten leiden bij het schrijven van zijn proloog is dat van de geboorte van de kleine Mozes. In dit kind begon God zijn reddingswerk. Maar het was duidelijk dat de macht van de farao niet zomaar zou wijken. Het verhaal van de kindermoord te Bethlehem is gevormd op basis van de moordaanslag van de farao op de jongetjes van het volk Israël in Egypte, zoals beschreven in Exodus 1.

Matteüs wil laten zien dat de hoogste wijsheid van de heidenen, tenslotte leidt naar Jeruzalem. En daar, zijn het de hogepriesters en de schiftgeleerden, die Bethlehem kunnen aanwijzen als de plaats waar de messias zou worden geboren. Als er dus in de jonge kerk waar Matteüs voor schrijft veel gelovigen zijn uit de heidenen, net zo goed als gelovigen uit Israël, betekent dat niet dat Israël wordt afgeschreven, maar dat oude beloften waar worden. Gods plan voor Israël is niet mislukt, integendeel, het komt volgens Matteüs tot vervulling wanneer Israël en de heidenen samen gaan luisteren naar God.

Ik weet dat niet alleen Israël, maar ook wij in onze kerk en zovelen in deze wereld vaak volkomen de kluts kwijt zijn en de betekenis van dit verhaal totaal verhaspelen. Maar Gods Geest is te horen in de coulissen van de geschiedenis en van ons eigen leven en fluistert heel lief en bemoedigend: 'Begin gewoon opnieuw...' In een paar woorden wordt ons het hele evangelie verkondigd. Als je alles hebt verprutst... Durf de minste te zijn. Kniel neer voor het Kind van Bethlehem. Zeg, vergeef me en begin gewoon opnieuw en God zal met je zijn. Amen.

Uitzending en zegen

Als jullie vanhier gaan, weet het gezegende mensen te zijn. Niets kan ons scheiden van de liefde van Christus. Wie God tot zegen bestemd, krijgt daarmee geen gemakkelijke levensweg, maar wel een betekenisvolle rol aangereikt. Stap erin, durf en ervaar dat God zelf met je gaat.

De genade van Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de heilige Geest
is met jullie allemaal.

⁶ Numeri 22-24.

⁷ Numeri, 22,22.

⁸ Vgl. Brown, R., *The Birth of The Messiah. A Commentary on the Infancy Narratives in the Gospels of Matthew and Luke*, New York/London 1993, 193-196.